

εἰς διδασκάλων πέμποντες (τοὺς παῖδας) πολὺ μᾶλλον ἐντέλλονται ἐπιμελεῖσθαι εὐκοσμίας τῶν παίδων ἢ γραμμάτων καὶ κιθαρίσεως . . οἷ τ' αὖ κιθαρίσται σωφροσύνης τ' ἐπιμελοῦνται . . πρὸς δὲ τούτοις ἐπειδὴν κιθαρίζειν μάθωσιν, ἄλλων αὖ ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα διδάσκουσι μελοποιῶν εἰς τὰ κιθαρίσματα ἐντείνοντες. — Ὁ καλῶς πεπαιδευμένος ἄδειν τε καὶ ὀρχεῖσθαι δυνατὸς ἂν εἴη καλῶς — ἔστι δέ που ἡ μὲν ἐπὶ σώμασι παιδεία γυμναστική, ἡ δὲ ἐπὶ ψυχῇ μουσική. — Τίς ἡ τέχνη ἧς τὸ κιθαρίζειν καὶ τὸ ἄδειν καὶ ἐμβαίνειν ὀρθῶς συνάπασα τίς καλεῖται; Μουσικήν μοι δοκεῖς λέγειν» 1). — «Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου. . οὔτε γὰρ μουσικήν ἔφη πᾶσαν μανθάνειν ἐθέλοιμ' ἂν, ἀλλὰ κιθάρα μόνον ἢ λύρα χρῆσθαι πρὸς θεὸν ὕμνους καὶ θεραπείας, ἔτι δὲ οἶμαι τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν τοὺς ἐπαίνους, οὐδέ γε ἄδειν τὰ Σαπφοῦς . . εἶπερ ἄρα, τῶν Στησιχόρου μελῶν ἢ Πινδάρου, ἐὰν ἡ τις ἀνάγκη» 2).

Μουσικὸς δὲ εἶνε καὶ λέγεται πᾶς ὁ πράττων τὰ μουσικά 3). Μουσικὸς εἶνε καὶ λέγεται ὁ ἐπιστήμων περὶ μελωδίας καὶ φθόγγους καὶ ῥυθμοποιίας 4). Μουσικὸς εἶνε καὶ λέγεται ὁ ποιῶν μέλη 5). Μουσικὸς εἶνε καὶ λέγεται ὁ αὐλητής 6), ὁ πλήττων τὴν λύραν, ὁ κιθα-

1) Πλάτων, Πρωταγόρας 325 D. Νόμ. 654 B. Πολιτεία 376 E. Ἀλκιβιάδης πρῶτος 108 C : — Καὶ Κρίτων 50 D : Προσέταττον . . οἱ νόμοι τῷ πατρὶ τῷ σῶ σε ἐν μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ παιδεύειν. — Τὰ αὐτὰ καὶ Ἀριστοτέλης, Πολιτικά 1337, 6, 23. καὶ 1339, 6, 20. Καὶ Ξενοφῶν, Πολιτεία Λακεδαιμονίων 2, 1.

2) Δίων ὁ Χρυσόστομος, λόγ. 2, σελ. 81 R.

3) Ἀριστοτέλης, Ἠθικά Νικομάχεια 1105, α, 19 : Εἰ πράττουσι τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα, ἤδη εἰσὶ δίκαιοι καὶ σώφρονες, ὥσπερ εἰ τὰ γραμματικά καὶ τὰ μουσικά, γραμματικοὶ καὶ μουσικοί.

4) Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός, πρὸς μουσικοὺς 1, ἔκδ. Bekker, σελ. 748, στίχ. 11 : Ἡ μουσική λέγεται τριχῶς καθ' ἓνα μὲν τρόπον ἐπιστήμη τις περὶ μελωδίας καὶ φθόγγους καὶ ῥυθμοποιίας καὶ τὰ παραπλήσια καταγιγνομένη πράγματα, καθ' ὃ καὶ Ἀριστόξενον τὸν Σπινθάρου λέγομεν εἶναι μουσικόν.

5) Ξενοφῶν Κύρου παιδεία 1, 6, 38 : Δεῖ δέ, ἔφη, φιλομαθῆ σε τούτων ἀπάντων ὄντα οὐχ οἷς ἂν μάθης τούτοις μόνοις χρῆσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ποιητὴν εἶναι τὸν πρὸς τοὺς πολεμίους μηχανημάτων, ὥσπερ καὶ οἱ μουσικοὶ οὐχ οἷς ἂν μάθωσι τούτοις μόνον χρῶνται ἀλλὰ καὶ ἄλλα νέα μέλη πειρῶνται ποιεῖν. καὶ σφόδρα μὲν καὶ ἐν τοῖς μουσικοῖς τὰ νέα καὶ ἀνθηρὰ εὐδοκιμεῖ κτλ. — Πρβλ. καὶ Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομ. 1175, α, 13.

6) Ἀθήναιος 4, 79, σελ. 176 f : Ἀλεξανδρέων μουσικώτεροι ἄλλοι γενέσθαι οὐχ ἰστόρηται . . καὶ περὶ αὐλοῦς εἰσι μουσικώτατοι. — Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός, πρὸς μουσικοὺς 1, ἔκδ. Bekker, σελ. 748, στίχ. 16 : Τοῖς αὐλοῖς καὶ ψαλτηρίοις χρωμένοις μουσικοὺς ὀνομάζομεν.

ρίζων, ὁ μεταχειριζόμενος πηκτίδας, σαμβύκας, ψαλτήρια πολύφθογγα, βαρβίτους, τρίγωνα, σύριγγας καὶ ἐν γένει ὁ οἰανδήποτε ὀργανικὴν ἐμπειρίαν ἔχων 1). Μουσικὸς εἶνε καὶ λέγεται ὁ ἄδων, ὁ ψάλλων ἄνευ κιθάρας καὶ ὁ κιθαρωδός 2). Πάντες οὗτοι εἶνε καὶ λέγονται μουσικοί, ὅπως καὶ πάντες οἱ οὐδὲν μὲν τούτων γινώσκοντες γράφοντες δὲ «κιθαρωδὸς δὲν σημαίνει μόνον τὸν μουσικόν» καὶ ὅτι κεν ἄλλο ἐπ' ἀκαιρίμαν γλῶτταν ἔλθῃ εἶνε καὶ λέγονται μανικοί.

1) Μένανδρος, Ἐπιδεικτικῶν, Walz τόμ. 9, σελ. 326. Spengel τόμ. 3, σελ. 442: Μουσικὸς ὁ θεὸς Ἀπόλλων . . κατ' οὐρανὸν μέσος εἰς μέσοις θεοῖς πλήττει τὴν λύραν. — Ἀριστοτέλης, Μετὰ τὰ φυσικὰ 1049, 6, 24: Ἀεὶ γὰρ ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος γίγνεται τὸ ἐνεργεῖα ἂν ὑπὸ ἐνεργείᾳ ὄντος, οἷον ἄνθρωποι ἐξ ἀνθρώπου, μουσικὸς ὑπὸ μουσικοῦ . . ὁ γὰρ μανθάνων κιθαρίζειν κιθαρίζων μανθάνει κιθαρίζειν. — Λουκιανός, Ἐρωτες 44: Ἀκόλουθοι δὲ καὶ παιδαγωγοὶ χορὸς αὐτῷ κόσμιος ἔπονται τὰ σεμνὰ τῆς ἀρετῆς ἐν χερσὶν ὄργανα κρατοῦντες . . κἂν εἰς μουσικοῦ δέη φοιτᾶν, εὐμελῆς λύρα: — Πλάτων, Θεαίτητος 144 E: Ἀτὰρ εἰ νῦν ἐχόντων ἑκατέρου λύραν ἔφη αὐτὰς ἠρμόσθαι ὁμοίως, πότερον εὐθύς ἂν ἐπιστεύομεν ἢ ἐπισκεψάμεθ' ἂν εἰ μουσικὸς ὢν λέγει. — Πλούταρχος, περὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας 827 A: Ὡσπερ οὖν ὁ ἁρμονικὸς καὶ μουσικὸς ἀνὴρ παντὶ μὲν ὀργάνῳ προσφθῶ τεχνικῶς ἁρμοσάμενος καὶ λόγῳ κρούων ἕκαστον, ὡς πέφυκεν ἐμμελὲς ὑπηχεῖν ἤδη μέντοι συμβούλῳ Πλάτωνι χρησάμενος, πηκτίδας, σαμβύκας καὶ ψαλτήρια πολύφθογγα καὶ βαρβίτους καὶ τρίγωνα παραπέμψας, τὴν λύραν καὶ τὴν κιθάραν προτιμήσει· τὸν αὐτὸν τρόπον κτλ. — Λουκιανός, Θεῶν διάλογοι 22, 3, σελ. 271: Ὁ Πάν . . καὶ μὴν οὐ καταισχυνῶ σε πάτερ, μουσικὸς γὰρ εἶμι καὶ συρίζω πάνυ καπυρόν. Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς, πρὸς μουσικοὺς 1, ἐκδ. Bekker, σελ. 748, στίχ. 14: Ἡ μουσικὴ λέγεται τριχῶς, καθ' ἓνα μὲν τρόπον . . καθὼ καὶ Ἀριστόξενον τὸν Σπίνθάρου λέγομεν εἶναι μουσικόν, καθ' ἕτερον δὲ ἢ περὶ ὀργανικὴν ἐμπειρίαν, ὡς ὅταν τοὺς μὲν αὐλοῖς καὶ ψαλτηρίοις χρωμένους μουσικοὺς ὀνομάζωμεν, τὰς δὲ ψαλτρίδας μουσικάς. Ἴδε καὶ Πλάτων, Φίληβ. 56 A. Πολιτ. 399 D. Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. 1341, α, 40. Ἀθηναίων 4, 80, σελ. 182 καὶ ἐξ.

2) Λουκιανός, Ἐνάλιοι διάλογοι 1, 3 κέξ. σελ. 290: Γαλάτεια.—|Καὶ μὴν ἐγὼ μὲν ἢ ἀκράτως λευκὴ ὄμως ἐραστὴν ἔχω κἂν τοῦτον, ὑμῶν δὲ οὐκ ἔστιν ἦν τινα ἢ ποιμὴν ἢ ναύτης, ἢ πορθμεὺς ἐπαινεῖ· ὁ δὲ γε Πολύφημος τὰ τε ἄλλα καὶ μουσικὸς ἐστὶ — Δωρίς· Σιώπα, ὦ Γαλάτεια· ἠκούσαμεν αὐτοῦ ἄδοντος . . καὶ αὐτὴ δὲ ἢ πηκτεῖς οἶα; . . ἐμελωθεῖ ἄμουσόν τι καὶ ἀπωδόν, ἄλλο μὲν αὐτὸς βοῶν, ἄλλο δὲ ἢ λύρα ἀπήχει . . τίς οὖν οὐκ ἂν φθονήσειέ σοι, ὦ Γαλάτεια, τοιοῦτου ἐραστοῦ; — Γαλάτεια· Οὐκοῦν σύ, Δωρί, δεῖξον ἡμῖν τὸν σεαυτῆς, καλλίῳ δῆλον ὅτι ὄντα καὶ ᾠδικώτερον καὶ κιθαρίζειν ἄμεινον ἐπιστάμενον. — Ἀθηναῖος 4, 81, σελ. 183 D. Ὁ Ἐπίγονος . . μουσικώτατος ὢν κατὰ χεῖρα δίχα πλήκτρον ἔψαλλεν. — Αὐτόθ. 176 E: Γινώσκειν δὲ βούλομαί σε, ἀνδρῶν λῶστε . . ὅτι Ἀλεξανδρέων μουσικώτεροι ἄλλοι γενέσθαι οὐχ ἰσθῆρηται. καὶ οὐ λέγω περὶ κιθαρωδίας . . ἀλλὰ καὶ περὶ αὐλοῦς εἰσι μουσικώτατοι.

Σελ. 163. «λαμβάνει ὁ ἄλλος ἓνα πέλεκυν». Ὁ Αἰλιανὸς λέγει σφαγίδα δηλ. μάχαιραν».

Γυμνοὶ πάσης παιδαγωγικῆς, μεθοδικῆς, ψυχολογικῆς, τεχνολογικῆς μαθήσεως οἱ εἰκειότατοι τῶν παρ' ἡμῖν χαμαιδιδασκάλων κριταὶ ἀναγνωστικῶν βιβλίων γενόμενοι, ὑπέλαβον ταῦτα ὡς παλαιὰς ἐξηγήσεις μαθηταρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ ὡς στάδιον εὐρὺ τῆς ἐπιδείξεως τῶν θριπηδέστων γραμματικῶν γνώσεων αὐτῶν, μὴ δυνάμενοι νὰ σκεφθῶσιν οἱ ἀτυχεῖς ὅτι βαρύτερον παιδαγωγικὸν πλημμέλημα θὰ ἦτο, τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία, τὰ προωρισμένα διὰ παιδάρια ἐξαετῆ καὶ ἐπταετῆ καὶ δεκαετῆ, νὰ ἦσαν ἀπλαῖ μεταφράσεις τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων ἢ ἀπλᾶ γυμνάσματα ἐκ τῆς νέας εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν. Μόνον τὸ ἀπλούστατον τοῦτο εἴαν ἠδύναντο νὰ σκεφθῶσιν, δὲν θὰ ἐπλήρουν τὰς σελίδας τῆς κρίσεως αὐτῶν μὲ παρατηρήσεις, κινούσας τὸν γέλωτα καὶ τὸν οἶκτον τῶν ἐπαϊόντων· δὲν θὰ ἐπλήρουν τὰς σελίδας τῆς κρίσεως αὐτῶν μὲ τὰς σοφὰς ἐκεῖνας παρατηρήσεις, καθ' ἃς πρέπει ἐν Ἀναγνωσματαρίῳ ἐπταετῶν καὶ ὀκταετῶν παιδῶν νὰ γράφωμεν «ἐκτοτε» ἀντὶ «ἀπὸ τότε» — «ἐκεῖθεν» ἀντὶ «ἀπὸ ἐκεῖ» — «μακρόθεν» ἀντὶ «ἀπὸ μακρὰν» — «γεμᾶτος αἱμάτων, δένδρων νερῶν», ἀντὶ «γεμᾶτος ἀπὸ αἵματα, ἀπὸ δένδρα ἀπὸ νερά» — «ἐφορμᾶ» ἀντὶ «πηδᾶ κατ' ἐπάνω του» — «ἄπαξ ἔτι», ἀντὶ «ἀκόμη μίαν φοράν, «θρίδακας» ἀντὶ «μαρούλια» — κτλ. κτλ. δὲν θὰ ἐπλήρουν τὰς σελίδας τῆς κρίσεως αὐτῶν μὲ τὰ ἀνελεύθερα ἐκεῖνα καπηλικὰ μετρήματα : «Ὁ Μουσηγέτης Ἀπόλλων εἰς σελίδας σχεδὸν τρεῖς ὅ,τι ὁ Ὀμηρικὸς εἰς Ἀπόλλωνα Πύθιον ὕμνος λέγει ἐν στίχοις εἴκοσι πέντε — Ὁ Πᾶν εἰς σελίδας ὑπὲρ τὰς δύο ὅ,τι ὁ Ὀμηρικὸς ὕμνος λέγει εἰς στίχους εἴκοσι ἐπτὰ» κτλ. δὲν θὰ ἐπλήρουν τὰς σελίδας τῆς κρίσεως αὐτῶν μὲ τὰς ὑπεράγαν σχολαστικὰς ἐκεῖνας παρατηρήσεις περὶ τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, μὲ τὰς παρατηρήσεις «ὥστε τὸ του παρέλκει» — κιθαρῳδὸν δὲν σημαίνει μόνον τὸν μουσικόν — Ὁ Αἰλιανὸς λέγει σφαγίδα δηλ. μάχαιραν» κτλ. κτλ.

Καὶ ἐξηκριθωμένα καὶ ἀληθεῖς εἴαν ἦσαν πᾶσαι αὗται αἱ παρατηρήσεις, πάλιν δὲν θὰ ἐγράφοντο ὑπ' ἀνθρώπων σωφρονούντων· διότι πᾶς ὁ μὴ ἔχων τεθολωμένον τὸν ἐγκέφαλον θὰ ἐσκέπτετο ἀπλούστατα ὅτι τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῶν μικρῶν παιδῶν πλὴν τῆς ὀρθότητος τοῦ περιεχομένου μάλιστα πάντων ἔχουσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μεθαρ-

μόζωνται ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν συνωδὰ τῇ πνευματικῇ δυνάμει τῶν μικρῶν παιδῶν καὶ τῷ τρόπῳ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῶν. Ἄλλ' ὅταν οὐδέ ἀληθεῖς εἶναι αἱ παρατηρήσεις αὐται ;

« Ὁ Αἰλιανὸς λέγει σφαγίδα δηλ. μάχαιραν », λέγει ὁ ἡμέτερος κριτής, ἀγνοῶν ὅτι « μάχαιρα » μὲν εἶνε ὄνομα γένους, « σφαγίς » δὲ εἶνε εἰδικῶς ἡ μάχαιρα, δι' ἧς ἐσφάζοντο τὰ θύματα κατὰ τὰς θυσίας, ἢ αἱ διάφοροι μάχαιραι τοῦ μαγειρείου, (ὁ κόφτης, τὸ σατῆρι, τὸ γιαταγάκι) 1). Ἀγνοῶν δὲ ἐπίσης ὅτι παρ' Ὀμήρῳ τὰ θύματα ἐσφάζοντο διὰ πελέκεως 2), ἦτο βεβαίως ἀδύνατον νὰ σκεφθῆ ὅτι ὀρθότερον ἢ σφαγίς νὰ ἀνταποδοθῆ διὰ τοῦ « πελέκεως » μᾶλλον ἢ διὰ τῆς « μαχαίρας », καὶ ἔτι ἀδυνατώτερον ὅτι, προκειμένου νὰ ἀναγνωσθῶσι ταῦτα ὑπὸ παιδαρίων ὀκταετῶν καὶ δεκαετῶν, ἐπειδὴ οὐδαμῶς θὰ ἐπιστεύετο ὅτι ἦτό ποτε δυνατόν ἐν παιδίον μικρόν, (τὸ παιδίον τοῦ Μακαρέως), μὲ ἐν μαχαίριον νὰ ἀπέκοπτε τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, κατ' ἀνάγκην μόνον διὰ τοῦ « πελέκεως » ἔπρεπεν ἢ « σφαγίς » νὰ ἀνταποδοθῆ.

1) Πολυδεύκης 10, 97 : Τῶν δὲ μαγείρου σκευῶν, κοπίδες σφαγίδες. *Αὐτόθ.* 1, 33 : Τὰ πρὸς θυσίαν . . σφαγίδες, κοπίδες. *Βυζάντιος*, λεξικ. ἐν λέξει « σφαγίς » : ἐνν. μάχαιρα ἢ χρησιμεύουσα πρὸς σφαγὴν τῶν θυμάτων ἐν γένει = κοπίς δηλ. μαχαίρι τοῦ μαγειρείου, κόφτης, τουρκιστὶ σατῆρι, γιαταγάκι. *Στεφάνου θησαυρὸς* ἐν λέξει σφαγίς : Ferrum quo jugulum alicui praeciditur . . Cultri quibus resolvunt s. feriunt jugulos pecorum mactandorum. — *Pappe* ἐν λέξει : Schlachtmesser, Opfermesser überh. Küchenmesser. — *Passow* ἐν λέξει : Schlachtmesser, Opfermesser, Küchenmesser. — *Εὐριπίδης*, Ἡλέκτρα 810, ἔχδ. *Dindorf* : Ἐκ κανοῦ δ' ἐλὼν | Αἰγισθος ὀρθὴν σφαγίδα, μοσχίαν τρίχα | ταμῶν ἐφ' ἀγνὸν πῦρ ἔθηκε δεξιᾶ, | κάσφαξ', ἐπ' ὤμων μόνον ὡς ἦσαν χεροῖν | δμῶες. — *Αὐτόθ.* 1141 Θύσεις γὰρ οἶα χρήσε δαίμοσιν θύειν | κανοῦν δ' ἐνήρκεται καὶ τεθηγμένη σφαγίς, | ἤπερ καθεῖλε ταῦρον, οὗ πέλας πεσεῖ | πληγείσα. — *Πολύαινος*, Στρατηγήματα 3, 9, 40, σελ. 372 : Ἰάσων δὲ τὸ ἱερεῖον παραλαβὼν . . σφαγιάζειν εἰς τὸν ποταμὸν ἤρχετο. καὶ 3ῆ τότε Ἰφικράτης καθαλόμενος, τῆς σφαγίδος ἐπιλαβόμενος αὐτὸν μὲν ἀποκτεῖναι ἀπέσχετο, προσομολογήσαι δὲ ἀσυνέφερον αὐτῷ κατηνάγκασεν. — *Βάβριος*, Μυθίαμβοι Αἰσώπειοι, 97, στίχ. 5 : Ὁ ταῦρος . . ἐλθὼν δὲ καὶ στάς ἐπὶ θύρας λεοντείους | ὡς εἶδε θερμοῦ πολλὰ χαλκία πλήρη, σφαγίδας, μαχαίρας βουδόρους νεοσμήκτους, | πρὸς τῇ θύρᾳ δὲ μηδέν, ἀλλὰ δεσμώτην | ἀλεκτορίσκον, ὡχσετ' εἰς ὄρος φεύγων.

2) Ὀμηρος, Ὀδύσ. γ 439 καὶ 447 Βοῦν δ' ἀγέτην κεράων Στρατίος καὶ δίος Ἐχέφρων | . . πέλεκυν δὲ μενεπτόλεμος Θρασυμήδης | ὄξυν ἔχων ἐν χειρὶ παρίστατο, βοῦν ἐπικόψων | . . αὐτὰρ ἐπεὶ ρ' εὔξαντο καὶ οὐλοχύτας προβάλλοντο, | αὐτίκα Νέστορος υἱὸς ὑπέρθυμος Θρασυμήδης | ἤλασεν ἄγχι στάς· πέλεκυσ δ' ἀπέκοψε τένοντας | αὐχενίους, λῦσεν δὲ βοὸς μένος,

Σελ. 193: «μάχεται ὁ κύων εὐχαρίστως πρὸς τοὺς θῶας καὶ τοὺς λύκους», πρὸς τοὺς λύκους οἱ μολοσσοὶ καὶ τούτων οὐχὶ πάντες».

Τὰ κατὰ τὸν κύνα εἶνε ἐν τῷ Ἑλληνικῷ μου ἀναγνωσματαρίῳ τῆς Δ' τάξεως (ἔτ. 1892) ἀπὸ τῆς σελ. 81-90 ἐκτετυπωμένα καὶ δύναται πᾶς περίεργος ἐκ τοῦ προχείρου νὰ ἐξελέγξῃ ἐκεῖθεν τὴν τε εὐθύτητα τοῦ ἤθους καὶ τὴν ὀξύτητα τῆς ἀντιλήψεως τοῦ κ. κριτοῦ. Ἐνῶ ἐκεῖ λέγεται (σελ. 81) ὅτι «οἱ κύνες εἶνε πολλῶν εἰδῶν»· ἐνῶ ἐκεῖ λέγεται (σελ. 82) ὅτι «εἰς κανέν ἄλλο γένος τῶν ζῶων δὲν παρατηρεῖται τόση ποικιλία εἰς τὸ κρανίον καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ σώματος καὶ εἰς τὸν χαρακτήρα, ὅση εἰς τὸ γένος τῶν κυνῶν»· ἐνῶ ἐκεῖ λέγεται (σελ. 90) ὅτι «ἕνεκα τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων προτε-ρημάτων αὐτῶν εἶνε τὰ διάφορα εἶδη τῶν κυνῶν κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα εἰς τοὺς ἀνθρώπους· τινὲς φυλάττουσι τὰς οἰκίας καὶ τὰ κτήματα τῶν ἀνθρώπων, ἄλλοι ἀκολουθοῦσι καὶ φυλάττουσι τὰ πρόβατα καὶ τὰς ἀγέλας τῶν βοῶν . . ἄλλοι βοηθοῦσι τὰ μέγιστα τοὺς κυνηγοὺς εἰς τὴν θήραν τῶν ἀγρίων θηρίων, τῶν λύκων, τῶν ἄρκτων, τῶν κάπρων, τῶν πανθήρων, τῶν ταύρων καὶ τῶν λεόντων», ἐν τούτοις ὁ κ. κριτῆς οὐδὲν τούτων λαμβάνει ὑπ' ὄψιν, ἀλλ' ἐκσπῶν μίαν πρότασιν ἐκ τοῦ ὅλου, μεθ' οὗ συνέχεται, καὶ σημειόνων αὐτὴν οὕτω ἀπομεμονωμένην ἐπάγεται εἶτα τὴν παρατήρησιν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως ἐμφανίσῃ τὸ ὅλον ὡς ἀμαρτωλόν, μὴ αἰσθανόμενος ὅτι οὕτω καταφωρᾶται ἅμα μὲν ὡς κακομήχανος, ἅμα δὲ ὡς παχύνους. Ἐν τῷ χωρίῳ, ἐξ οὗ ἐξεσπάσθη ἡ ὡς ἀμαρτωλὴ στιγματιζομένη αὕτη πρότασις, γίνεται λόγος καθόλου περὶ τοῦ γένους τῶν κυνῶν καὶ οὐχὶ εἰδικῶς περὶ τῶν ποικίλων ιδιοτήτων ἐκάστου τῶν ποικίλων εἰδῶν αὐτῶν, ὅπως πᾶς νήφων ἐξ ἀπλῆς ἀναγνώσεως δύναται νὰ κατίδῃ. Ἐκεῖ (σελ. 82. 83) λέγεται: «ὁ κύων ἐν γένει εἶνε ζῶον ὠραῖον . . ὁ κύων συνήθως ζῆ δεκατέσσαρα ἔτη . . ἐκπλήσεται καὶ τρομάζει εὐκολα . . καταδιώκει ἰδίως τὴν γάταν καὶ τὸν ἐχῖνον, μάχεται εὐχαρίστως πρὸς τὸν θῶα καὶ τὸν λύκον . . εἶνε ἰσχυρὸς . . τρέχει ταχέως . . σκάπτει καλῶς» κτλ. κτλ. Ὅταν δὲ οὕτω καθολικῶς ἐκτίθενται τὰ πράγματα, εἶνε λογικῶς ἐσφαλμένον νὰ ὑπολάβῃ τις ὅτι πάντα τὰ εἶδη τοῦ ποικιλωτάτου τούτου γένους τῶν ζῶων ἔχουσιν ἀκριβῶς πάσας τὰς δυνάμεις, τὰς ἕξεις, τὰ ἤθη καὶ τὰς ιδιότητας ταύτας. Εἶνε λογικῶς ἐσφαλμένον δηλ. νὰ ὑπολάβῃ τις ὅτι καὶ οἱ Μολοσσοὶ καὶ οἱ Ἰνδικοὶ καὶ οἱ Bul-

dogg κύνες εκπλήσσονται και τρομάζουν εύκολως, ὅτι και τὰ Με-
λιταῖα κυνίδια μάχονται εύχαρίστως πρὸς τὸν λύκον, ὅτι και οἱ Moors
κύνες εἶνε ζῶα ὠραῖα, ὅτι και τὰ Βολωνικὰ κυνάρια εἶνε ἰσχυρὰ και
τρέχουσι ταχέως. Τὸ δὲ λέγειν ὅτι « μάχονται πρὸς τοὺς λύκους ἐκ
πάντων τῶν κυνῶν οἱ Μολοσσοὶ μόνον και τούτων οὐχὶ πάντες » εἶνε
θρασύτης, ἐξ ἀμαθείας προκύπτουσα. Ὅχι μόνον οἱ Μολοσσοὶ, ἀλλὰ
και αἱ Λάκαιναι και αἱ Ἰνδικαὶ και αἱ Κρητικαὶ και αἱ Λοκρίδες
κύνες και οἱ Neufundländer (C. terrae novae) και οἱ Schottische
Vindhunde (C. hibernicus) και οἱ παντοδαποὶ Dogge και ἰδίως
ὁ Ulme Dogge (C. anglicus), ὁ Κορσικανὸς Dogge, ὁ Bulldogg
(C. gladiator), ὁ Tibeldogge (C. Tibetanus) μάχονται ὄχι μόνον
πρὸς τοὺς λύκους, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τούτων και πρὸς θηρία πολὺ τοῦ
λύκου ἀλκιμώτερα, πρὸς κάπρους και πάνθηρας και ἄρκτους και ταύ-
ρους και τίγρεις και λέοντας 1).

Σελ. 207 « Ἐκατόγχειρ Βύην γρ. Γύην. Αὐτ. « Ἐκατὸν χεῖρας ῥωμα-
λεωτάτας, κρεμαμένας ἀπὸ τῶν ὤμων » Ὁ Ἡσίοδος Θεόγ. 150 λέγει
ἀΐδοντο ».

Δύο κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τὸ αὐτό, ἰσοῦψεῖς πρὸς τὸ ἀνάστημα
τοῦ κ. κριτοῦ!

Ἡ μία ἀναφέρεται εἰς προφανῆ παραδρομὴν γραφέντος Βύην ἀντὶ
Γύην. Περὶ τῆς τοιαύτης δὲ κριτικῆς εἶπόν ποτε ὁ μὲν Γαληνός:

« Σὺ δὲ σαυτὸν αἰδοῦ μάλιστα, πειθόμενος τῷ φάντι. Πάντων δὲ
μάλιστ' αἰσχύνεο σεαυτόν », ὁ δὲ Χαρώνδας αἰτιολογῶν τὸν Γαληνόν:
« Τὸ γὰρ ὑπὲρ μικρῶν και μεγάλων ὁμοίως διατείνεσθαι ἄγαν μικρο-
πρεπὲς δοκεῖ ἡμῖν και ἀνελεύθερον », ὁ δὲ Λουκιανὸς ἀναζητῶν τὸν
λόγον τοῦ οἰκτροῦ τούτου ἠθικοῦ φαινομένου: « Εἰσὶ γὰρ τινες . . ὑπὸ
ἰδιωτείας και ἀπειροκαλίας και ἀγνοίας τῶν λεκτέων ἢ σιωπητέων
τὰ μικρότατα πάνυ λιπαρῶς και φιλοπόνως ἐρμηνεύουσιν » 2).

1) Ἀριστοτέλης, Περὶ τὰ ζῶα ἱστοριῶν 608, α, 27. — Ξενοφῶν, Κυνηγετικὸς
10, 1. 21. — Πλούταρχος, Πότερα τῶν ζώων κτλ. 970 F. — Αἰλιανός, περὶ ζώων
4, 19, 5, 24. 8. 1. 12, 46. 16, 31. — Schubert, Allgemeine Thierseelenkunde,
Leipzig, 1863, σελ. 301 - 303. — Meyers, Konversations—Lexicon, ἔτος 1876,
τόμ. 9, σελ. 149 - 154.

2) Γαληνός, περὶ ψυχῆς παθῶν, κεφ. 5, ἔκδ. Kühn, τόμ. 5, σελ. 26. ἔκδ. Mar-
quardt, Lipsiae 1884, τόμ. 1, σελ. 20. — Χαρώνδας, ἀπ. 9, ἔκδ. Mullach, τόμ.
1, σελ. 540. — Λουκιανός, Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν 27.

Ἡ ἄλλη κριτικὴ παρατήρησις ἀναφέρεται εἰς τὸ « αἴσσουντο » τοῦ Ἡσιόδου, ὅπερ ἀποδοθὲν ἐν τῷ ἐμῷ Ἑλληνικῷ ἀναγνωσματαρίῳ διὰ τοῦ « ἐκρέμαντο » φαίνεται ὅτι ἀπήρесе τῷ Ἑλληνομαθεῖ ἡμῶν κριτικῷ, μὴ ἀξιῶσαντι ἐν τούτοις νὰ εἴπη ἡμῖν τί εἶνε τὸ αὐτῷ ἀρεστόν.

Περὶ τῆς τοιαύτης κριτικῆς εἰπὸν ποτε ὁ μὲν Δημοσθένης τὸ πασίγνωστον ἤδη καταστὰν ἐκεῖνο· « Τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ συκοφάντης, αἰτιάσασθαι μὲν πάντα, ἐξελέγξαι δὲ μηδέν », ὁ δὲ Πλάτων· « Καὶ τοῦτο πῶς οὐκ ἀμαθία ἐστὶν αὕτη ἢ ἐπρονείδιστος, ἢ τοῦ οἴεσθαι εἰδέναι ἃ οὐκ οἶδεν ; » 1).

Ὁ Ἡσιόδος λέγει περὶ τῶν Ἑκατογχείρων (Θεογον. 149) :

Κόττος τε Βριάρεώς τε Γύης θ', ὑπερήφανα τέκνα.
τῶν ἑκατὸν μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων αἴσσουντο
ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δὲ ἐκάστω πεντήκοντα
ἐξ ὤμων ἐπέφυκον ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσι.

Ἐν τῷ Ἑλληνικῷ μου ἀναγνωσματαρίῳ ἀπεδόθησαν ταῦτα οὕτω. « Παμμέγιστοι καὶ φοβερῶτατοι Ἑκατόγχειρες, Κόττος, Βριάρεως καὶ Γύης. Ἑκατὸν χεῖρας ῥωμαλαιοτάτας εἶχεν ἕκαστος ἐξ αὐτῶν κρεμαμένας πάσας ἀπὸ τῶν ὤμων καὶ πεντήκοντα κεφαλὰς », συνωδὰ τῷ τε σχολιαστῇ ἐρμηνεύοντι τὸ « αἴσσουντο » διὰ τοῦ ἐκρέμαντο 2), καὶ τῷ Ἀριστοτέλει φιλοσοφοῦντι περὶ τῶν ἀστείων καὶ εὐδοκιμούντων κατὰ τὴν λέξιν, καὶ ἰδίως περὶ τῶν ποιούντων πρὸ τῶν ὀμμάτων, ὧν ἡ χάρις μεγίστη καὶ ἡ κίνησις καὶ ἐνέργεια καὶ ζωὴ ἀναγκαιοτάτη ἐν τοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις μάλιστα τῶν μικρῶν παιδῶν 3).

1) Δημοσθένης, πρὸς Εὐβουλίδην 34, σελ. 1309. — Πλάτων, Ἀπολογία Σωκράτους 29 B.

2) Hans Flach, Glossen und Scholien zur Hesiodischen Theogonie, Leipzig 1876, σελ. 186, σημ. 150: αἴσσουντο, ἐκρέμαντο, ἐκίνητο B ὤμων, ἤγουν ἐφύοντο. Πρὸβλ. καὶ Ὅμηρ. Ἰλ. Z 510: Ἀμφὶ δὲ χαῖται ὤμοις αἴσσουντο καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ Voss: rings an den Schultern fliegen. Ὁ Ameis καὶ ὁ Faesi « flattern ».

3) Ἀριστοτέλης, Ῥητορικὴ 1410, 6, 27 καὶ ἐξ.: Λέγω δὴ πρὸ ὀμμάτων ταῦτα ποιεῖν ὅσα ἐνεργοῦντα σημαίνει, οἷον « τούντεῦθεν οὖν Ἕλληνες ἄξαντες ποσίν », τὸ ἄξαντες ἐνέργεια καὶ μεταφορὰ. . ποιεῖ δὲ καὶ ἐν ταῖς εὐδοκιμούσαις εἰκόσιν ἐπὶ τῶν ἀψύχων ταῦτα « κυρτά, φαληριῶντα· πρὸ μὲν τ' ἄλλ', αὐτὰρ ἐπ' ἄλλα »· κινούμενα γὰρ καὶ ζῶντα ποιεῖ πάντα, ἢ δὲ ἐνέργεια μίμησις.

« Σελ. 209. « Ἐκάτη, ἡ εὐμενὴς βοηθὸς τῶν τιμίων καὶ ἐργατικῶν ἀνθρώπων » — Ὁ Ἡσίοδος (θεογ. 416-419) λέγει τῶν ἐπικαλουμένων αὐτὴν ».

Ἐν σελ. 209 τοῦ ἐμοῦ Ἀναγνωσματαρίου τῆς Δ'. τάξεως διεξήλθον ὑπ' ἀριθ. 55 τὴν Θεογονίαν διὰ βραχυτάτων. Περιέλαβον τὰ τοῦ Ἡσιόδου ἐν Θεογονίᾳ 404-926, τὰ εἰς 582 δηλ. στίχους εἰς δύο περίπου χειρογράφους ἡμικλάστους σελίδας, ἀκροθιγῶς, ὅσον ἐπιτρέπεται δι' ὀκταετείς καὶ ἐνεαστείς Ἑλληνόπαιδας, ἐπιψαύων τὰ τῆς γεννήσεως τῆς Λητοῦς, τῆς Ἐκάτης, τῆς Ἑστίας, τῆς Δήμητρος, τῆς Ἥρας, τοῦ Ἄδου, τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ Διός, τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Ἀπόλλωνος, τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ Ἄρσεως, τῆς Ἥβης, τοῦ Ἑρμοῦ, τῶν Ὠρῶν, Εὐνομίας Δίκης καὶ Εἰρήνης τῶν Χαρίτων, Ἀγλαίας Εὐφροσύνης καὶ Θαλείας καὶ τῶν Μουσῶν, Κλειοῦς, Εὐτέρπης, Θαλείας, Μελπομένης, Τερψιχόρης, Ἐρατοῦς, Πολυμνίας, Οὐρανίας καὶ Καλλιόπης, ἀπεικονίζων, ὅσον ἐνδέχεται μὲν συντόμως, ἀλλ' οὐδέποτε ἀπὸ τῶν ἐπιστημονικῶς βεβαιωμένων ἀπομακρυνόμενος καὶ οὐδέποτε ἀποστατῶν τοῦ σκοποῦ τῶν τοιούτων ἐκθέσεων καὶ ἀπεικονίσεων. Οὔτε μετὰφρασιν οὔτε παράφρασιν ἐπεχείρησα νὰ γράψω. Ποῦ λοιπὸν κεῖται τὸ ἐπίψογον ἐνταῦθα; Παρέλειπον νὰ μεταφράσω τὰς λέξεις « ὅτε πού τις . . κικλήσκει Ἐκάτην », διὰ τοῦτο ἠμάρτησα; Ἀλλὰ παρελείφθη ἡ μετὰφρασις δεκάδων καὶ ἑκατοντάδων ἄλλων στίχων, διότι ἔπρεπε νὰ παραλειφθῇ. Καὶ ἐν τούτῳ ἠμάρτησα; Θὰ ἠμάρτανον, εἰάν ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ τῆς ἐν τῷ Σύμπαντι δυνάμεως τῆς Ἐκάτης ἔλεγον διάφορα ἢ ἀντίθετα τῆς πίστεως, ἣν εἶχον πρὸς αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες.

Ἄλλ' οὕτω ὑπέλαβον καὶ οὕτω ἐξέθηκαν τὰ κατ' αὐτὴν καὶ ὁ Bernardy καὶ ὁ Preller. Τούτων οὐδεὶς ἐν τῷ περὶ τῆς Ἐκάτης χαρακτηρισμῷ ἐσημείωσεν ὡς χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τὴν παροχὴν τῆς συνδρομῆς αὐτῆς ἐξαιρετικῶς μόνον εἰς τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτὴν 1) — καὶ κατὰ τὴν ἐμὴν κρίσιν — οὐχὶ διαφόρως τῆς περὶ τῆς

1) Bernardy, Grundriss der Griech. Litteratur, 1877, τόμ. 2 α, σελ. 311 περὶ τὸ τέλος: Hekate, der mächtige Schutz- und Weltgeist, deren Intelligenz in allen menschlichen Dingen waltet. — Preller, Griechische Mythologie, 1878, τόμ. 1, σελ. 256-260 καὶ ἰδίως σελ. 258: Ueberall war Hekate einerseits der Artemis andererseits der Persephone eng verbunden, eine nächtliche Mondgöttin und als solche Schutzin (Ἐκάτη wie Ἐκατος). . . Und in dieser dreifachen Beziehung auf Himmel Erde und Meer schildert sie schon die Hesio-

δυνάμειος καὶ ἐνεργείας αὐτῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἀρχαίου Ἑλλην. κόσμου.

Ἦδη ἐν τῷ Ὀμηρικῷ ὕμνῳ εἰς Δῆμητραν ἡ Ἐκάτη φαίνεται παρέχουσα τὴν συνδρομὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Περσεφόνης ἀσχάλλουσαν Δῆμητραν ὅπως αὐτόκλητος καὶ δὴ καὶ μετὰ μεγίστης προθυμίας καὶ γλυκυθυμίας :

Ἄλλ' ὅτε δὴ δεκάτη οἱ ἐπήλυθε φαινολὶς Ἡώς,
ἦντετό οἱ Ἐκάτη, σέλας ἐν χεῖρεσσιν ἔχουσα,
καὶ ῥά οἱ ἀγγελλέουσα ἔπος φάτο φώνησέν τε·
Πότνια Δημήτηρ, ὠρηφόρε, ἀγλαόδωρε,
τίς θεῶν οὐρανίων ἢ ἐ θνητῶν ἀνθρώπων
ἤρπασε Περσεφόνην, καὶ σὸν φίλον ἤκαχε θυμόν;
φωνῆς γὰρ ἤκουσ', ἀτὰρ οὐκ ἶδον ὀφθαλμοῖσιν,
ὅστις ἔην· σοὶ δὲ ὦκα λέγω νημερτέα πάντα 1).

Πλὴν δὲ τούτου, ὅταν τις μετὰ προσοχῆς ἐπισκοπήσῃ τό τε περὶ τῆς Ἐκάτης Ἡσιόδειον χωρίον ὅλον (Θεογον. 411 - 452) καὶ τὸ εἰς τὸν στίχον 416 σωζόμενον ἀρχαῖον σχόλιον 2) καὶ τὴν ἐν τῷ μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ (319, 45) παρατήρησιν «Ἐκάτη. . ἡ εἰς ἕκαστα παραλαμβανομένη καὶ πανταχοῦ βοηθοῦσα» καὶ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν σημασίαν τοῦ Ἡσιοδείου χωρίου (στίχ. 429) «ὧ δ' ἐθέλει, μέγας παραγίγνεται ἢ δ' ὀνίνησι», πάραυτα πείθεται ὅτι ὁ τε Bernardy καὶ ὁ Preller ἔχουσι δίκαιον ἐκθέσαντες τὰ κατὰ τὴν Ἐκάτην, ὡς ἐξέθησαν αὐτά, καὶ ὅτι τὰ παρ' ἐμοῦ περὶ αὐτῆς ἐν ἀναγνωστικῷ βιβλίῳ τῶν μικρῶν Ἑλληνοπαίδων γραφέντα — ἡ Ἐκάτη εἶνε ἡ εὐμενῆς βοηθὸς τῶν τιμίων καὶ ἐργατικῶν ἀνθρώπων καὶ ὄχι μόνον τῶν ἐπικαλουμένων αὐτήν, — ὀρθῶς καὶ πρεπόντως ἐγράφησαν.

dische Theogonie, als überall mächtig, und sehr geehrt, dabei für das menschliche Leben sehr nützlich, im Handel und Wandel, auf dem Meere, im Kriege, auch auf Rossezucht Jagd und Viehzucht, endlich für Geburtshülfe und Kinderzucht.

1) Ὑμνοι Ὀμηρικοί, 5, εἰς Δῆμητραν, στίχ. 51.

2) Flach, Glossen und Scholien zur Hesiodischen Theogonie, Leipzig 1876, σελ. 253: Ἐπαινεὶ τὴν Ἐκάτην Ἡσιόδος, ὡς Βοιωτός· ἐκεῖ γὰρ τιμᾶται ἡ Ἐκάτη. ὅπως δὲ λέγεται διὰ τὸ ἐκάστου προνοεῖσθαι (καὶ γὰρ τῶν ἐν γῆ καὶ ἐν θαλάσῃ πάντων ἔχει τὴν πρόνοιαν).

« Σελ. 216 « Φρίττει (τὸ Χάος) ἐκ τοῦ δεινοῦ πατάγου τῶν μαχομένων καὶ νομίζει ὅτι ἦλθεν ἡ τελευταία του ὦρα. Νομίζει ὅτι ὁ οὐρανὸς ἔπεσεν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἡ γῆ κρημνίζεται κατ' ἐπάνω του ». "Ἄλλως καὶ ποιητικώτερον ἔχουσι τὰ τοῦ Ἡσιόδου (θεογον. 700 - 704)».

Συκοφαντεῖ, ψεύδεται καὶ μαίνεται ἢ τοῦλάχιστον παροινεῖ ἐνταῦθα ὁ χαριέστατος κριτῆς ἡμῶν.

Συκοφαντεῖ, διότι αἰτιαται ταῦτα χωρὶς νὰ ἐξελέγξῃ αὐτά. Κατὰ δὲ τὸν Δημοσθένην, ὡς πολλάκις εἶδομεν, « τοῦτό ἐστὶν ὁ συκοφάντης, αἰτιάσασθαι μὲν πάντα, ἐξελέγξαι δὲ μηδέν » 1).

Ψεύδεται λέγων ὅτι ἄλλως ἔχουσι τὰ τοῦ Ἡσιόδου.

Ἄποδειξις δέ· Τὰ τοῦ Ἡσιόδου ἔχουσιν οὕτως·

Ἄμφι δὲ γαῖα φερέσβιος ἐσμαράγιζεν
καιομένη, λάκε δ' ἄμφι πυρὶ μεγάλ' ἄσπετος ὕλη·
ἔξεε δὲ χθῶν πᾶσα καὶ Ὠκεανοῖο ῥέεθρα,
πόντος τ' ἀτρύγετος· τοὺς δ' ἄμφεπε θερμὸς αὐτμῆ
Τιτῆνας χθονίους, φλόξ δ' ἠέρα διὰν ἴκανε
ἄσπετος, ὅσσε δ' ἄμερδε καὶ ἰφθίμων περ' εἰόντων
αὐγὴ μαρμαίρουσα κεραυνοῦ τε στεροπῆς τε.
καῦμα δὲ θεσπέσιον κάτεχεν Χάος· εἴσατο δ' ἄντα
ὀφθαλμοῖσιν ἰδεῖν ἠδ' οὔασιν ὅσσαν ἀκοῦσαι
αὕτως, ὡς ὅτε Γαῖα καὶ Οὐρανὸς εὐρύς ὑπερθεν
πίλναινθ'. οἷος γάρ κε μέγιστος δοῦπος ὀρώροι
τῆς μὲν ἐρειπομένης, τοῦ δ' ὑψόθεν ἐξεριπόντος,
τόσος δοῦπος ἔγεντο θεῶν ἔριδι ζυνιόντων » 2).

Ἄπεδόθησαν δὲ ταῦτα εἰς ἀναγνωστικὸν βιβλίον παιδῶν δεκαετῶν οὕτως· « Ἡ γῆ βοᾷ καὶ ἀναστενάζει. Καίεται ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον. Τὰ δάση φλέγονται. Τὰ ῥεῖθρα τῶν ποταμῶν καὶ τὰ ὕδατα τῶν θαλασσῶν ζέουσιν. Αἱ φλόγες φθάνουσι μέχρι τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τὸ καῦμα καταλαμβάνει καὶ τὸ γηραιὸν Χάος. Φρίττει ἐκ τοῦ δεινοῦ πατάγου τῶν μαχομένων καὶ νομίζει ὅτι ἦλθεν ἡ τελευταία του ὦρα. Νομίζει ὅτι ὁ Οὐρανὸς ἔπεσεν εἰς τὴν Γῆν καὶ ἡ Γῆ κρημνίζεται κατ' ἐπάνω του. Τόση μεγάλη ἦτο ἡ βοή καὶ ὁ θόρυβος. Οἱ Τιτᾶνες ἀπὸ τὴν

1) Δημοσθένης, πρὸς Εὐβουλίδην 34, σελ. 1309.

2) Ἡσιόδου, Θεογονία 693, ἐκδ. Flach.

λάμψιν τῶν ἀστραπῶν καὶ τῶν κεραυνῶν, οἱ ὅποιοι φλογίζουσιν ὅλον τὸ στερέωμα καὶ ἀπὸ τὰς φλόγας καὶ τὸν καπνὸν τοῦ καιομένου κόσμου ἐθαμβώθησαν».

Ἐρωτῶ νῦν πάντας τοὺς ἔχοντας γνῶσιν τινα τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων· εἶνε ταῦτα, τὰ ἐν τῷ ἀναγνωσματαρίῳ, « ἄλλως ἐκτεθειμένα » ἢ ἐν τῇ Θεογονίᾳ τοῦ Ἡσιόδου; εἶνε ὀλιγώτερον « πρὸ τῶν ὀμμάτων » δεκαετῶν παίδων ἢ ἐρμηνεῖα αὕτη τῶν Ἡσιοδείων τούτων νοημάτων τῆς μέχρις ἡμῶν περιωθείσης ἀρχαίας ῥητορικῆς παραφράσεως τούτων· « Καῦμα κάτεχεν χάος, καὶ ἔδοξε τοῖς ὀρώσι τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ καὶ τοῖς ἀκούουσιν, ὡς ὅποτε τῇ γῆ ἐμίσγετο ὁ οὐρανός· τοῖος δοῦπος ὀρώρει τῆς γῆς ἐρριμμένης, τοῦ δ' οὐρανοῦ ἐπικειμένου; » 1) Ἐρωτῶ πάντας τοὺς νήφοντας καὶ δυναμένους ὅπως οὖν νὰ λογικεύωνται· εἶνε τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία παλαιὰ ἐξηγήσεις; εἶνε τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία ὑπόχρεα κατὰ λέξιν νὰ ἀνταποδίδωσι τὰ τῶν κλασικῶν νοήματα; Ἐρωτῶ ἐπὶ πλέον τοὺς διδασκάλους, τοὺς διδάσκοντας τοὺς τρυφεροὺς Ἑλληνόπαιδας· ἔχουσι πλειοτέραν ἠθοποιὸν καὶ ἀνδροποιὸν δύναμιν, παιδεύουσι πλειότερον τὰς εὐπλάστους ψυχὰς τῶν τρυφερῶν Ἑλληνοπαίδων τὰ μικροκομψεύματα τῶν Ρώσων χωρικῶν καὶ ὁ εὐτελής καὶ ψυχρὸς καὶ ὑδαρῆς καὶ ἠκιστα ἰδιωτικῆς φλυαρίας ἀπέχων χαρακτήρ τῶν ταπεινῶν τὴν λέξιν καὶ βάρβαρον τὴν φωνὴν αὐχμηρῶν ἐκείνων καὶ ἀηδῶν διηγηματίων τοῦ βραβευθέντος Ἀναγνωσματαρίου τοῦ κ. Α. Κουρτίδου, « ὁ τυφλὸς ἵππος — ὁ ἀξιωματικὸς Καλόκαρδος — ὁ πάππος καὶ ὁ ἔγγονος — ὁ ἰατρευθεὶς ἄρρωστος — ὁ Φοῖνιξ » καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐρωτῶ, λέγω, τοὺς διδασκάλους· παιδεύουσι πλειότερον τὰς εὐπλάστους ψυχὰς τῶν τρυφερῶν Ἑλληνοπαίδων τὰ ἔωλα ταῦτα ἀποβράσματα ἀμούσων τινῶν καὶ κάπηλον τὸ φρόνημα ἐχόντων Γάλλων καὶ Γερμανῶν λογομαγείρων τῶν ἀπλοϊκῶς καὶ γενναίως καὶ μετὰ σεμνότητος αὐστηρᾶς καὶ καλλιρρημοσύνης κεχαρισμένης εἰρημένων ὑψηλῶν τούτων ῥημάτων ἀνδρὸς Ἑλληνοῦ καὶ ποιητοῦ μουσοφιλήτου;

Μαίνεται ἢ τοῦλάχιστον παροινεῖ ὁ ἡμέτερος κριτής, διότι μόνον ἐκ μανίας παραληρῶν τις ἢ ἐν ἐσχάτῃ κραιπάλῃ διατελῶν δύναται νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ κοινοῦ ἀναγνωσματαριογράφου ποιητικότατα ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἴσῃν πρὸς τὴν ποιητικότητα ποιητοῦ, οἷος ὁ Ἡ-

1) Flach, Glossen und Scholien zur Hesiodischen Theogonie, Leipzig, 1876, σελ. 136. Πρὸς αὐτόθ. καὶ σελ. 273.

σίοδος και μόνον εκ βεβακχευμένης φρενός η εκ μαινομένης γλώσσης δύνανται να άκουσθώσι τὰ του χαριέντος κριτου ήμων «Ποιητικώτερον έχουσι τὰ του Ήσιόδου».

«Σελ. 230. «Περὶ τὰ σπήλαια περιπλέκονται άνθηρόταται περιπλοκάδες, καταφορτωμένοι από σταφυλάς». Ο Όμηρος (Όδ. Ε 69) λέγει ήμερίς = άμπελος».

«Και τὰ μὲν άλλα ούχ όρᾶς όσα τῆς ποιήσεως καλά, σκινδαλάμους δὲ και άκάνθας τινάς εκλέγεις και λαβάς τῆ συκοφαντία ζητεῖς», εἰπέ ποτε ό Λουκιανός περι τοιαύτης κριτικής 1), άπορριπταύσης όλόκληρον τόν χαριέστατον μῦθον τών Νυμφών μετά τών επέραστων σπηλαιών αυτών, διότι η ήμερίς δὲν μεταφράσθη «άμπελος». Ο φιληδών εις «τὰ Μεσολογγίτικα άυγοτάραχα και τές μοϋχλες και τὰς κοπρισμένας κλίνας τών μεταξοσκωλήκων» εἶνε πολὺ φυσικόν να αισθάνηται άποστροφὴν πρὸς τόν χαριέστατον μῦθον τών Νυμφών και τὰ επέραστα σπήλαια αυτών και να καταπτύη αυτὰ λέγων τὰ άπόμουσα ταῦτα· «ήμερίς = άμπελος». Ἐτέρα γάρ ίππου ήδονή και κυνός και άνθρώπου, καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν όνον σύρματ' άν ελέσθαι μάλλον η χρυσόν· ήδιον γάρ χρυσου τροφή όνοις 2).

Πρὸς τιμὴν τῆς στοιχειωδεστάτης άνθρωπίνης καλαισθησίας μόνον ό ήμέτερος άυχμηρός γραμματοδιδασκαλίδης εύρέθη άναίσθητος πρὸς τὰ κάλλη τών έξοχωτάτων τούτων προϊόντων του δαιμονίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος, πρὸς τὰ κάλλη του μύθου τών Νυμφών και πρὸς τὴν έρασμιότητα του σπηλαιίου τῆς Καλυψοῦς!

Πάντες οι άσχοληθέντες περι τὰ τοιαῦτα άπεθαύμασαν τὴν έξοχον ποιητικὴν καλλονὴν τών δημιουργημάτων τούτων τῆς Ἑλληνικῆς φαντασίας. Ἐνθους αναφωνεῖ ό πολὺς Γλάδστων· «Πρώτη και ισχυροτάτη παρ' Όμήρω εἶνε η αντίληψις τῆς καλλονῆς ως τινος διαυγέστατης και θαυμασίας συγγενοῦς τῆς θεότητος οὔσιας, κατερχομένης μὲν εκ του ούρανοῦ, άπαύστως δὲ και έλευθέρως όρμώσης, όπως επανέλθη εις τόν τόπον, έξ οὔ άφωρμήθη. Τών φυσικῶν άντικειμένων τὰ μὲν

1) Λουκιανός, Διάλεξις πρὸς Ἡσιόδον 5.

2) Ἡράκλειτος, άποσπ. 85, εκδ. Mullach τόμ. 1, σελ. 327.

ἔχοντα ζωὴν ἀπεθεώθησαν, τὰ δὲ μὴ ἔχοντα ζωὴν ἐζωοποιήθησαν. Ἐκεῖ, ἐνθα ἡμεῖς σχήματα καὶ μορφὰς ζητοῦμεν, ὁ Ὅμηρος ζητεῖ ζωὴν» 1). Ἐνθους ἀναφωνεῖ ὁ Lehrs· «Ἡ ἐννοια τῆς παγκάλου τάξεως καὶ τῆς ἁρμονίας τοῦ κόσμου διήκει ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας. Ἡ Ἑλληνικὴ θρησκεία εἶνε ἠθικὴ θρησκεία. Ἡ φύσις εἶνε ἔμψυχος, εἶνε θεῖόν τι. Τὸ ἐν αὐτῇ διήκον πνεῦμα εἶνε συγγενὲς πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ ἐν τῇ συνειδήσει τῆς συγγενείας ταύτης ὀνειροπολεῖ ἐν αὐτῇ τὸ ἄπειρον . . εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ ἄντρα καὶ τοὺς ποταμούς καὶ τὰ κύματα οὐδόλως διέβλεπε τὴν ὕλην ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας. Αὐτὴ οὐδαμῶς ἐνδιέφερεν αὐτόν. Ἡ ὕλη ἦτο δι' αὐτόν ἀνύπαρκτόν τι. Τὴν ψυχὴν αὐτοῦ συνεκίνει ἡ χάρις, ἡ διαύγεια καὶ τὸ ἀεικίνητον τῶν πηγῶν, ἡ εὐτονία τῆς δυνάμεως τῶν ρεόντων ρεῖθρων τῶν ποταμῶν, ἡ σεμνὴ καὶ ἤρεμος σκιά τῶν δασῶν, τὸ ἐνδρόσον τῶν λειμώνων, τὸ ποικιλόχρουν τῆς ἀχανοῦς θαλάσσης . . Ταῦτα ἐφαντάζετο ὁ Ἕλληνας ὡς ποικίλας τῶν θεῶν μορφὰς, τῶν θεῶν, οἵτινες εὐχαρίστως παρέμενον ἐν τῇ φύσει . . διὸ καὶ ὅταν ἤθελε νὰ περιγράψῃ ἢ νὰ ἀπεικονίσῃ αὐτήν, ἐνεφανίζοντο εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ αἱ μορφαὶ αὗται ὡς μέσα περιγραφῆς . . ταῦτα ἐφαντάζετο ὡς ἐκφάνσεις τῆς θεότητος, ὡς ἀποτελέσματα θεοῦ τινος, εἰς τὴν φύσιν τοῦ ὁποίου ἔκειτο νὰ ἐκφαίνῃ τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ οὕτως. Πρὸς ἀναίρεσιν τῆς γνώμης τῶν δυσχυριζομένων ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἦσαν εὐπαθεῖς πρὸς τὸ ἐν τῇ φύσει καλὸν οὐδεμίαν ἀνάγκην πολλῶν λόγων. Ἀρκεῖ τις νὰ προβάλλῃ εἰς αὐτοὺς τὸν μῦθον τῶν Νυμφῶν· διότι τί ἄλλο εἶνε ὁ μῦθος οὗτος ἢ ἐκφάνσις θρησκευτικὴ βαθυτάτης εὐπαθείας πρὸς τὴν φύσιν; Τί ἄλλο ἢ ἀπλῆ μετάφρασις τῆς βαθυτάτης πρὸς τὸ ἐν τῇ φύσει καλὸν εὐπαθείας εἰς πλαστικὴν ἐκφάνσιν; Τί ἄλλο ἢ ἡ πλαστικῶς ἐξαντικειμενωθεῖσα ἐνδόμυχος εὐπάθεια τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν φύσιν; Ἐάν τινες δὲν ἐννοοῦσιν αὐτό, τοῦτο εἶνε ἀπόδειξις πόσον νεκρὸν κατάκειται εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῶν ἐκεῖνο, ὅπερ ἡμεῖς μυθολογίαν καλοῦμεν» 2).

Περὶ δὲ τοῦ ἄντρου τῆς Καλυψοῦς τί φρονοῦσιν οἱ ἄνθρωποι; Αὐτὸς ὁ Ὅμηρος λέγει περὶ αὐτοῦ·

1) W. E. Glstones Homerische Studien frei bearbeitet v. Dr. Albert Schuster, Leipzig, 1863, σελ. 445.

2) Lehrs, Populäre Aufsätze aus dem Alterthum, εκδ. 2, Leipzig, 1875, σελ. 138-139. 112. 131-132. 137. 111.

Ἐνθα κ' ἔπειτα καὶ ἀθάνατός περ ἐπελθὼν
θηήσαιτο ἰδὼν καὶ τερφθείη φρεσὶν ἧσιν 1).

Τοῦτο τὸ Ὀμηρικὸν ἄντρον ἰνδάλλετο εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ Πλάτωνος, ὅταν ἔγραφε ἐν τῷ Φαίδρῳ αὐτοῦ τὰ ἐξόχως θαυμάσια ταῦτα· «Νῆ τὴν Ἥραν, καλή γε ἡ καταγωγὴ. ἦ τε γὰρ πλάτανος αὕτη μάλ' ἀμφιλαφῆς τε καὶ ὑψηλή, τοῦ τε ἄγνου τὸ ὕψος καὶ τὸ σύσκιον πάγκαλον, καὶ ὡς ἀκμὴν ἔχει τῆς ἀνθης, ὡς ἂν εὐωδέστατον παρέχοι τὸν τόπον· ἦ τε αὖ πηγὴ χαριστάτη ὑπὸ τῆς πλατάνου ρεῖ μάλα ψυχροῦ ὕδατος, ὥστε γε τῷ ποδὶ τεκμήρασθαι· Νυμφῶν τέ τινων καὶ Ἀχελῷου ἱερὸν ἀπὸ τῶν κορῶν τε καὶ ἀγαλμάτων ἔοικεν εἶναι. εἰ δ' αὖ βούλει, τὸ εὐπνεῦν τοῦ τόπου ὡς ἀγαπητὸν καὶ σφόδρα ἠδύθερινόν τε καὶ λιγυρὸν ὑπηχεῖ τῷ τῶν τεττίγων χορῷ. πάντων δὲ κομψότατον τὸ τῆς πόας, ὅτι ἐν ἡρέμα προσάντει ἱκανὴ πέφυκε κατακλινέντι τὴν κεφαλὴν παγκάλως ἔχειν. ὥστε ἄριστά σοι ἐξενάγηται, ὦ φίλε Φαίδρε» 2). — Τοῦτο τὸ Ὀμηρικὸν ἄντρον τῆς Καλυψοῦς ἐνέπνευσε τὸν Αἰλιανὸν ἐν τῇ ὠραίᾳ αὐτοῦ περιγραφῇ τῶν Τεμπῶν 3). Τούτου τοῦ ἄντρου τῆς Καλυψοῦς ἡ περιγραφή σὺν τοῖς ἄλλοις φέρεται ὑπὸ τοῦ Πλούταρχου ὡς ἀνυπέρβλητον καὶ ἀμώμητον παράδειγμα «διηγήσεως τόπου» 4).

Καὶ οὐ μόνον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτεροι μὴ Ἕλληνες σοφοὶ ἀπροκάλυπτον τὸν θαυμασμὸν αὐτῶν πρὸς τὰ πάγκαλα ταῦτα δημιουργήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐκφράζουσιν.

«Ἡ Ὀδύσσεια», λέγει ὁ Woermann, «ὡς πρὸς τὰς γραφικωτάτας περιγραφὰς τοποθεσιῶν εἶνε πολὺ πλουσιωτέρα τῆς Ἰλιάδος.

1) Ὀμηρος, Ὀδύσσ. ε 75.

2) Πλάτων, Φαίδρος 230 Β καὶ ἐξ. Πρβλ. καὶ Πλούταρχον ἐν Ἑρωτικῷ 749 Α: «Ἀφελε τοῦ λόγου τὸ νῦν ἔχον ἐποποιῶν τε λειμῶνας καὶ σκιάς καὶ ἄμα κιττοῦ τε καὶ σμιλάκων διαδρομὰς καὶ ὅσ' ἄλλα τοιούτων τόπων ἐπιλαβόμενοι γλίχονται τὸν Πλάτωνος Ἰλισσὸν καὶ τὸν ἄγνον ἐκεῖνον καὶ τὴν ἡρέμα προσάντη πόαν πεφυκυῖαν προθυμότερον ἢ κάλλιον ἐπιγράφεσθαι.

3) Αἰλιανός, Ποικίλη ἱστορία, βιβλ. 3, κεφ. 1.

4) Πλούταρχος, περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὀμήρου, κεφ. 76: «Τόπου δ' ἔστι παρ' αὐτῷ διήγησις, ὅποια περὶ τῆς νήσου τῆς γειτνιώσης τῇ τῶν Κυκλώπων λέγει ἐν οἷς τὸ εἶδος τοῦ τόπου διαγράφει καὶ τὸ πηλίκον καὶ τὸ ποιὸν αὐτοῦ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ καὶ τὰ παρ' αὐτῷ· καὶ περὶ τῶν παρακειμένων τῷ ἄντροι τῆς Καλυψοῦς «ὕλη δὲ σπέος ἀμφιπεφύκει τηλεθόωσα, | κλήθρη τ' αἰγείρος τε καὶ εὐώδης κυπάρισσος» καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ μυρία ἄλλα τοιαῦτα».